

Кузьміна С. А.

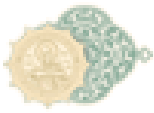
**Київська Духовна Академія
XIX — початку XX ст.
та її роль у розвитку
вітчизняної педагогічної
культури та освіти**

Спадщину Київської Духовної Академії XIX — початку XX ст. почали систематично вивчати нещодавно. Але результати вже перших досліджень показали, що історичне значення цього закладу треба оцінювати не лише з суто церковної точки зору, а в широкому культурному контексті. Зокрема, київські академісти зробили вагомий внесок у розвиток богословських, філософських, історичних, філологічних наук. Втім, сьогодні майже нікому невідома роль, що її відіграла Київська Духовна Академія у вітчизняній педагогічній науці, освіті та культурі. Тим часом, вона була визначною.

Київська Духовна Академія має безпосереднє відношення до формування сучасної вітчизняної традиції педагогічної освіти. Як відомо, важливою її передумовою є інституалізація педагогіки в системі освіти, а особливо у вищій школі: це відкриває можливість систематичних досліджень, свідомої розбудови і поширення педагогічної культури на підґрунті цілісного світогляду та принципах критичного мислення. Ще у 1840-х рр. це усвідомлюють у Київській Духовній Академії, що засвідчує пропозиція включити педагогіку до складу навчальних дисциплін в духовних семінаріях і академіях, яку було надіслано до Св. Синоду під час підготовки так званої протасівської реформи¹. До цієї пропозиції навіть додали програму викладання педагогіки в духовно-освітніх закладах, автором якої був ректор архімандрит (згодом — архієпископ) Дмитро (Муретов)². Тоді педагогіку не визнали необхідною в духовно-академічній освіті. Однак у Київській Духовній Академії упродовж 1850-х — першої половини 1860-х рр., як повідомляють деякі архівні до-

¹ Див.: Титлинов Б. В. Духовная школа в России в XIX ст. Вып. 2 (Протасовская эпоха и реформы 60-х гг.). Вильна: тип. «Артель печатного дела», 1909. С. 27.

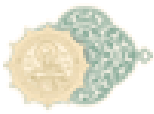
² Цю програму опублікував Віктор Аскоченський. Див.: Аскоченский В. История Киевской духовной академии, по преобразованию ее в 1819 г. СПб., 1863. С. 220–224.

кументи, до курсів історії філософії або гомілетики приєднували уроки з цієї науки. Викладання педагогіки у вишій духовній школі узаконюється Статутом 1869 р., а в Київській Духовній Академії — фактично з 1867 р. і вже не переривається аж до 1918 р., тобто упродовж півстоліття. Причому, за цей час його ведуть, фактично, два викладачі: у 1870–1880-х рр. — Маркелін Олесницький, у 1890–1910-х рр. — Микола Маккавейський. Відтак, вони мають можливість стабільно працювати у своєму професійному напрямку. Втім, сама концепція педагогічної підготовки в Духовних Академіях з часом змінюється. За духовно-академічним Статутом 1869 р., педагогіка поєднується на одній кафедрі з моральним богослов'ям, а Статут 1884 р. переводить її на кафедру пастирського богослов'я. На початку XX ст., коли обговорюють реформи вищої духовної школи, М. Маккавейський наполегливо обстоює необхідність окремої кафедри педагогіки для забезпечення в Духовних Академіях фундаментальної педагогічної освіти³. Показово, що Статутом 1910 р. у вищих духовно-навчальних закладах засновується самостійна кафедра педагогіки і збільшується кількість часу на викладання педагогічних дисциплін.

Київська Духовна Академія через своїх вихованців сприяла інституалізації педагогіки також у російських університетах. Тут указом 1850 р. замість кафедри філософії відкрили кафедру педагогіки. В Університеті св. Володимира цю кафедру очолив Сильвестр Гогоцький, професор КДА. Він виявився надзвичайно ерудованим фахівцем, що читав лекції з педагогіки понад тридцять років не лише через обов'язок, а й навіть тоді, коли всі російські університети припинили викладати цю дисципліну. Ба, більше: С. Гогоцький неодноразово порушував питання про необхідність того, щоб наука про виховання мала самостійний статус в університетському навчальному плані. 1861 р. з Київської Духовної Академії до Московського університету переводять професора філософії Памфіла Юркевича. Вже наступного року той, крім філософських дисциплін, починає читання лекцій з теорії виховання та дидактики слухачам педагогічних курсів, які надавали право університетським випускникам займати вчительські посади. Педагогічні курси були визнані невдалою формою педагогічної підготовки і після їхнього закриття педагогіка в розкладі занять вищої школи не повертається. Але 1865 р. П. Юркевич добивається, щоб Рада Московського університету включила цю дисципліну до навчального плану історико-філологічного і фізико-математичного факультетів як обов'язкову. Професор виклада-

³ Див.: Маккавейский Н. К. Пастырское богословие и педагогика в курсе наук духовных академий. Два слова по поводу одного проекта // *Труды Киевской Духовной Академии*. 1898. № 2. С. 202–224; Маккавейский Н. К. Кафедра педагогики в духовных академиях (К вопросу о педагогической подготовке к учебно-воспитательному делу в духовной школе) // *Церковный вестник*. 1906. № 8. С. 235–239.

тиме її упродовж майже десяти років. Після його смерті в Московському університеті ще довго не знаходиться фахівців, які б так глибоко усвідомлювали всю важливість якісної педагогічної освіти.

Втім, київські академісти чимало зробили для інституалізації педагогіки не лише у вищій, а й у середній школі. Так, П. Юркевич, крім Московського університету, викладав педагогіку в учительській семінарії військового відомства — навчальному закладі, який у 1860-х рр. вважали, мабуть, найпрогресивнішим у Росії. С. Гогоцький, М. Оленицький, М. Маккавейський упродовж багатьох років читали лекції та вели уроки з педагогіки в жіночих навчальних закладах — інституті шляхетних дівчат, гімназіях, на Вищих жіночих курсах, у Фребелівському інституті. У своїй діяльності всі вони поширювали педагогічну освіту нового типу — не як ремісницьку підготовку викладача, а як моральний та інтелектуальний розвиток особистості, що дивиться на педагогічну діяльність як на втілення в життя християнської ідеї любові й володіє багатим арсеналом знань про розвиток дитини і методів його спрямування.

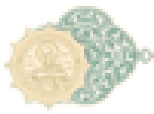
Значним внеском професорів Київської Духовної Академії у справу інституалізації педагогіки і розвиток педагогічної освіти було видання перших систематичних курсів і науково-педагогічних досліджень. Зокрема, С. Гогоцький свої наукові праці публікує в 1854–1857 рр. в «Журнале Министерства народного просвещения»⁴. Це були для свого часу надзвичайні за науковою якістю методологічний та історико-педагогічний нариси, а також спроби змодельовати стратегію виховного впливу на розвиток вищих здібностей людини. Низку статей, присвячених педагогічним питанням, С. Гогоцький вмістив у своєму «Філософському лексиконі» — першому російськомовному фаховому словнику⁵. Наприкінці 1870-х — початку 1880-х рр. цей професор видає «Короткий курс педагогіки або науки виховної освіти»⁶. П. Юркевич ще у 1860-х рр. видає курси педагогіки — «Читання про виховання» і «Курс загальної педагогіки з додатками»⁷. Тоді ж професор співпрацює з «Педагогічним

⁴ Див.: Гогоцький С. С. Введение в педагогику // Журнал Министерства народного просвещения. 1855. № 4. С. 39–78; Гогоцький С. С. О развитии познавательных способностей в педагогическом отношении // Журнал Министерства народного просвещения. 1857. № 3. С. 316–146; Гогоцький С. С. О развитии чувствительных способностей в педагогическом отношении // Журнал Министерства народного просвещения. 1855. № 10. С. 24–44; Гогоцький С. С. Об историческом развитии воспитания у примечательнейших народов древнего мира. Речь, читанная на торжественном собрании Университета св. Владимира 9 июня 1853 г. // Журнал Министерства народного просвещения. 1854. № 10. С. 1–33; № 11. С. 80–127; № 12. С. 191–256.

⁵ Див.: Гогоцький С. С. Философский лексикон (в 5-ти т.). К.: Univ. тип., 1857–1873.

⁶ Див.: Гогоцький С. С. Краткое обозрение педагогики или науки воспитательного образования: из лекций, читанных на Высших женских курсах. В 2-х вып. К.: Univ. тип., 1879–1882.

⁷ Див.: Юркевич П. Д. Курс общей педагогики с приложениями. М.: тип. Грачева и К. 1869. XVI, 404 с.; Юркевич П. Д. Чтения о воспитании. М.: изд-во Чепелевского, 1865. 272 с.

збірником», де друкують його дидактичні нариси⁸. На початку 1870-х рр. в «Журнале Министерства народного просвещения» виходить кілька статей П. Юркевича з проблем методології історико-педагогічних досліджень, змісту і методики початкової освіти⁹. М. Олесницький з середини 1880-х рр. починає публікувати педагогічні курси. Відтоді його «Короткий курс педагогіки» та «Повний курс педагогіки» було перевидано кілька разів¹⁰. М. Маккавейський свого курсу педагогіки не надрукував. Натомість в «Трудах Киевской Духовной Академии» й окремими виданнями вийшла низка його фундаментальних праць з історії педагогіки й актуальних проблем реформування школи¹¹.

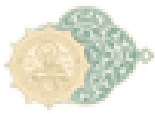
Внесок вихованців і професорів Київської Духовної Академії в розбудову вітчизняної педагогічної культури і освіти не вичерпується викладанням і науковими досягненнями. Вони вели активну громадсько-педагогічну діяльність, публікуючи свої проповіді й повчання у «Воскресном чтении» й «Трудах Киевской Духовной Академии». М. Олесницький, до того ж, понад двадцять років своїм коштом вида-

⁸ Див.: Юркевич П. Д. Концентричность или сосредоточенность в преподавании // Педагогический сборник. 1866. № 7; Юркевич П. Д. О методе в дидактическом значении // Педагогический сборник. 1867. № 11; Юркевич П. Д. Общепредметное обучение и литература его (из энциклопедии Шмидта) // Педагогический сборник. 1869. № 11; Юркевич П. Д. Общие основания методики // Педагогический сборник. 1865. Кн. 13. Октябрь. С. 1060–1096.

⁹ Див.: Юркевич П. Д. Будущность звуковой методы // Журнал Министерства народного просвещения. 1872. № 3. С. 1–32; Юркевич П. Д. Идеи и факты из истории педагогики. По поводу сочинения Модзалевского: Очерки истории воспитания и обучения / Рец. на кн. // Журнал Министерства народного просвещения. 1870. № 9. С. 1–41; № 10. С. 127–188; Юркевич П. Д. План и силы для первоначальной школы // Журнал Министерства народного просвещения. 1870. № 3. С. 1–29; № 4. С. 95–123.

¹⁰ Див.: Олесницький М. А. Курс педагогіки: руководство для женских институтов и гимназий, для высших курсов для всех, занимающихся воспитанием детей. В 2-х вып. К.: тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1885–1887; Олесницький М. А. Краткий курс педагогіки: руководство для женских заведений с двухгодичным курсом педагогіки. В 2-х вып. 2-е изд. К.: тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895–1896.

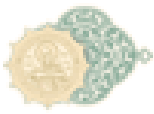
¹¹ Подаємо посилання лише на деякі його праці. Див.: Маккавейский Н. К. Воспитание у древних евреев. Историко-педагогический этюд. К.: тип. И. И. Горбунова, 1903. 109 с.; Маккавейский Н. К. К вопросу о религиозном воспитании в нашей средней школе // Труды Киевской Духовной Академии. 1903. № 3. С. 395–432; Маккавейский Н. К. Лев Толстой в роли религиозного наставника школы // Труды Киевской Духовной Академии. 1909. № 3. С. 431–459; Маккавейский Н. К. Наша основная задача и наши главные средства. Речь, сказанная в церкви Киево-Братского монастыря в день молитвенного воспоминания основателей и благоворителей Киевской академии, и всех, в ней учивших и учившихся. К.: тип. И. И. Горбунова, 1902. 14 с.; Маккавейский Н. К. Педагогика древних отцов и учителей Церкви: несколько мыслей о воспитании из древнеотеческих творений. К.: тип. П. Барского, 1897. 81 с.; Маккавейский Н. К. Проблема воспитания по Спенсеру // Труды Киевской Духовной Академии. 1906. № 7–8. С. 610–640; № 12. С. 461–494; 1908. № 6. С. 256–280; 1909. № 10. С. 270–311; № 12. С. 593–635; Маккавейский Н. К. Религия и народность как основы воспитания. Речь, произнесенная на торжественном акте Киевской Духовной Академии 26 сентября 1895 г. // Труды Киевской Духовной Академии. 1895. № 11. С. 428–472; Маккавейский Н. К. Современные педагогические блуждания (по поводу издания С. А. Рачинского «Absit Omen», СПб., 1901) // Труды Киевской Духовной Академии. 1901. № 12. С. 580–609.

вав щомісяця «Проповеднический листок» (побачило світ близько 200 номерів). Професор Московської духовної академії М. Глубоковський оцінював цей факт біографії М. Олесницького як «винятковий за якостями і за величиною подвиг», гідний глибокої поваги. Професори Духовної Академії брали участь у заснуванні й роботі Київського релігійно-просвітницького, Київського релігійно-філософського, Київського науково-філософського товариств. Активно працювали вони також у Київському педагогічному товаристві взаємодопомоги, особливо на початку 1900-х рр., коли заступником голови там став Петро Кудрявцев, професор філософії Київської Духовної Академії. Тоді культурне життя цієї організації значно поживилось. Незважаючи на те, що на проведення кожного публічного заходу вона мусила просити спеціальний дозвіл, тут почали слухати доповіді й реферати на різноманітні теми — про характер російських суспільних настроїв у 1880–90-ті рр., освітнє значення давніх і нових мов, про теорію еволюції, любов до праці й трудове виховання, про філософію слов'янофілів тощо. Їх читали професори Київської Духовної Академії Петро Кудрявцев, Петро Ліницький¹², Володимир Завитневич. Згодом планували проводити цикли публічних лекцій з історії філософії та педагогіки. Однак у 1905 р. Київське педагогічне товариство взаємодопомоги політизується і духовно-академічна професура покидає його лави.

Однак, чи не найвагомішим з того, що зробили професори Київської Духовної Академії для розвитку вітчизняної педагогічної освіти й культури, були їхні філософсько-педагогічні ідеї. Концепція викладання педагогіки, якої дотримувались київські академісти, ґрунтувалась на ідеї освіти як гармонії віри і розуму, світогляду і способу життя в християнському служінні Істині. А це передбачало, що навчальну дисципліну читатимуть не як збірку корисних відомостей і рецептів на окремі випадки, а як «чисту науку», тобто у координатах християнського світогляду, в контексті проблем, що виникали на її історичному шляху, в постійному діалозі конкуруючих поглядів. Згідно з цим, київські академісти в курсах педагогіки обов'язково розглядали методологічні питання і давали розлогі історичні екскурси, висвітлюючи історію педагогічної думки, аналізуючи ідеї і практики виховання, прийняті в різних культурах. Це дозволяло їм широко використовувати проблемний підхід і навчати студентів самостійно мислити. Водночас професори не обмежувались критикою існуючих педагогічних теорій і систем, а й пропонували власні. Свої теорії виховання вони будували на засадах православного вчення про людину як образ Божий. Виховання, навчали вони, повинне допомагати

¹²Тексти доповідей П. Ліницького на зборах Київського педагогічного товариства взаємодопомоги див.: Ліницький П. И. Философские и социологические этюды. К.: тип. И. И. Горбунова, 1907. 240 с.

дитині відчуті особистий зв'язок з Творцем і стати на шлях самовдосконалення — ієрархічного устрою особистості, підпорядкування всіх своїх сил і прагнень вищим вимогам духу. Цю антропологічну ідею знаходимо у «науці виховної освіти» С. Гогоцького, вченні про педагогічне втілення християнської гуманності П. Юркевича, у «технології християнської етики» М. Олесницького, моделі християнізації школи М. Маккавейського. Загалом, курси педагогіки, педагогічні теорії, громадсько-педагогічна діяльність київських духовно-академічних мислителів мали значення не лише для інституалізації педагогіки і розвитку педагогічної думки — вони протистояли потужній тенденції секуляризації педагогічної свідомості й поширювали культуру педагогічного мислення і діяльності, ґрунтовану на християнському світогляді. Гадаємо, саме цей досвід Київської Духовної Академії XIX — початку XX ст. сьогодні має надзвичайну актуальність.